

Afrika Düşüncesi ve Dekolonizasyon Çelişkisi

Muhsin KORKUT
TASAM Afrika Enstitüsü

Sömürge tecrübesinin, bugünkü Afrikalıların zihin dünyasında nasıl bir izdüşüme sahip olduğunu soruşturma girişimi belki anlamsız bir çaba gibi görünebilir. Fakat en azından “resmî” veya “kurumsallaşmış” sömürge sürecinin zihinsel enkazı araştırılmadan, Afrika’daki güncel gelişmelerin doğru yorumlanabilmesi mümkün değildir.

Ayrıca Afrika tarihi bütün boyutlarıyla dikkate alınmadan, Batı Avrupa başta olmak üzere Avrasya, Amerika hatta özel olarak Hindistan, Çin ve elbette Güneydoğu Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu’nun siyasi, iktisadi ve sosyolojik düşünceler tarihine ilişkin bütünsel bir kavrayış da mümkün değildir. Çünkü Afrika, tarihsel olarak, beş kıtanın aynası gibidir!

Sistematik zulüm, varoluş amacından sapmış devletler ve türevleri kadar eski bir olgudur. Bu zulmün farklı boyutlar kazanmış hâli olan sömürgecilik ise emperyalizm gibi nispeten yeni sayılabilecek bir olgudur. Ne var ki tarih “zalim - mazlum” veya “sömüren - sömürülen” ikiliğine indirgenemeyecek düzeyde karmaşık olaylardan oluşur.

Bununla birlikte Tordesillas Antlaşması sömürgecilik tarihi açısından özel bir öneme sahiptir. İspanya ve Portekiz arasında 1494’te imzalanan bu antlaşma; “taraf” arasında yer almayan toplumların büyük bölümünün haklarının “yağmalanması” esasına dayandığı için bir “hukuki” sözleşme olarak anlamlı olmasa da sömürgecilik tarihi açısından son derece önemli bir sürecin başlangıcını temsil eder.

Bu anlaşmayı izleyen süreç, Latin Amerika başta olmak üzere Afrika ve Güney Asya “sömürge dil ve kültür haritasının” biçimlenmesinde önemli etkileri olan bir süreçtir. Nitekim büyük ölçüde söz konusu anlaşmanın sınırlarını çizdiği coğrafya; yalnızca İspanyolca, Portekizce, Fransızca ve İngilizce gibi diller itibarıyla değil aynı zamanda bu dillerin “ideolojisi” mahiyetindeki Katoliklik ve Protestanlık gibi Hıristiyan mezhepleri itibarıyla da biçimlendirilmiştir.

Dil ve kültür esas olarak iktisadi gerekçelere dayanan ve genel olarak Kilise güdümlü bu sömürgecilik sürecinin hem taşıyıcı hem tamamlayıcı unsurlarıdır.

15. yüzyıl itibarıyla Afrika kıtasının güneybatı, güneydoğu ve güney kıyı şeridi Portekiz ve Hollanda tarafından; 16. yüzyıl itibarıyla orta-batı ve batı Afrika kıyıları İngiltere ve Fransa tarafından paylaşımli olarak aşama aşama sömürgeleştirilmiştir.

19. yüzyıl ise söz konusu sömürgeci ülkeler arasında paylaşım anlaşmazlıklarına tanık olmuştur. “Berlin Senedi” olarak bilinen ve “fiilî işgal” prensibinin uygulamaya konulduğu bu süreç, Belçika Krallığı’nca işgal edilen Kongo başta olmak üzere orta Afrika’nın da büyük oranda sömürgeleştirilmesiyle neticelenmiştir. Referansları büyük ölçüde sömürgeci ülkelerin “resmî tarihlerinden” oluşan ve bazı siyasi tarih yazarlarının “Afrika’nın, insanlığın bilgisine açılma aşamalarından biri” gibi absürt ifadelerle “tesviye” ettiği bu aşama, sömürgecilik tarihinin belki de “en gaddar” aşamasıdır.

Nitekim söz konusu sömürgecilik sürecinin etkileri, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş gibi bazı dönüm noktalarından geçerek bugüne uzanmaktadır. Bununla birlikte kısmen İkinci Dünya Savaşı’nın zemin hazırladığı uluslararası atmosfer, “ulus devlet inşası” gibi bazı belirsiz olgular eşliğinde, “klasik” sömürgeciliğin aşama aşama sona ermesini gerektirmiştir.

20. yüzyılda, özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında, Fanon başta olmak üzere Cesaire, Sartre ve Said gibi isimler öncülüğünde felsefeden edebiyata ve sanata kadar geniş bir yelpazede birçok tartışmaya konu edilen “dekolonizasyon” kavramı; “sömürgecinin, sömürdüğü ülke veya bölgeden sömürgeciliğe konu araç ve kurumlarıyla birlikte çekilmesi veya çektirilmesi” biçiminde tanımlanabilir. Bağımsızlık ve özerklik gibi “post-kolonyalizm” sürecinin yani “sömürge sonrası açık uçlu kurumsal ve zihinsel inşa” sürecinin bir bileşeni olan ve “sömürgesizleştirme” biçiminde tercüme edilen bu kavram sömürgecilik döneminin bir ürünüdür. Ayrıca dekolonizasyon sürecinin “inşa edici taraflarından” biri “sömürge-karşıtı” hareketse de diğeri hâlâ “sömürgeci”dir!

Afrika halklarının sömürgeye karşı silahlı mücadelelerine eşlik eden “bağımsızlık” sürecinde, yani esas olarak 1960’lar itibarıyla gündeme gelen; Afrikalı zihnin “dekolonizasyonu” veya “sömürge travmasından arındırılması” düşüncesi, neokolonyalizm tartışmaları bağlamında halen güncelliğini koruyan bir düşüncedir. Fakat “sömürge karşıtı” niteliğine rağmen bu kavram temelinde tartışma yürütenlerin “bilinçaltı” büyük ölçüde “uzlaşmacı” fikirlerle doludur.

Bugün Afrika düşüncesinde dekolonizasyon kavramı çerçevesinde çığır açma çabasındaki Afrikalı bazı akademisyenlerin çelişkilerinden biri, bunu, toplumsal kimliklerinin bir yansıması olarak, sadece sömürge araç ve yöntemleri üzerinden değil aynı zamanda sömürge platformları üzerinden yapmaya çalışmalarıdır. Hatta referanslarla hesaplaşma fırsatı bulunamadığı için

“sömürgeci” idealler taşıdıklarından yani entellektüel düzeyde rol değişimine hazırlanan bir tür “psikolojik aynılaşmadan” bile söz edilebilir.

“Frankofon” Afrika’nın “yerinden yönetim” mahallerinden biri olan Dakar, Saint-Louis’de Fransız Enstitüsü himayesinde gerçekleştirilen ve proje organizatörlerinin de belirttiği gibi “sembolik değeri yüksek” Düşünce Seminerleri dizisi bu duruma örnek gösterilebilir.

Bazı yeni nesil düşünürlerin, ideolojik aidiyetlerin bile savrulduğu bir dünyada “ideolojik haysiyetten” de mahrum “kozmpolitizm” gibi kimi “köksüzlük” çağrılarına kulak asacak kadar kafası karıştırılmış gibi görünüyor. Dünyasının sınırları, “varsa evinin veya okulunun bahçesi yoksa açıklık sınırında dipsiz madenler ya da Akdeniz’in karanlık suları” olan Afrikalıya muğlak bir gelecekte “tam teşekküllü dünya vatandaşlığı” telkin ediliyor! Çoğunluk olmasa da bu yolda ilerleyenlere yönelik teşvik ve destek, insanı Afrika düşünce ufğunun bazı cepheleri konusunda umutsuzluğa sevk ediyor.

Ancak Afrika düşüncesi, siyaset felsefesiyle sınırlı olmadığı gibi; İslam, Hıristiyanlık, Marksizm ve özellikle kuzey-güney yönlü tüm dil, kültür ve etnisite farklılıklarına rağmen bir “Afrika üst kimliği” aracılığıyla kıtasal birliği hedefleyen “panafrikanizm” gibi temayüller esas olmak üzere elbette bunlardan ibaret de değildir.

Üstelik özellikle bu konularda sadece Afrikalıları eleştirmek de anlamlı değil. Çünkü diğer toplumların, belki bazı istisnalar dışında, esas itibarıyla çok da farklı bir yol izlediği söylenemez. Zihinleri bizzat ataları tarafından “sömürgeleştirilmiş” eski sömürgecilerin yeni nesilleri dâhil olmak üzere “entellektüel kavrayış ve davranış açısından” dünyanın hemen her ülkesinde değişime ihtiyaç vardır. Bu ise “dönüşüm” geçiriyormuş gibi görünen ama aslında sadece kılık değiştiren emperyal tahakküm tarzlarının Afrika başta olmak üzere tüm dünya halklarını sürüklediği yön üzerinde “teslimiyetçi falcılık” biçiminde değil; gidilmesi gereken istikamet in bugünü ve geçmişi üzerinde direnişçi bir ruhla düşünmekle mümkündür!

Toplumları paradigma değişimine zorlayan genel bir ihtiyacın ifadesidir bu ve değişim ihtiyacı insanın dünyada bulunuş amacına göre biçim alan doğal bir ihtiyaçtır.